

Sumari

Abreviacions	13
Cronologia	15
I. Introducció	17
II. Recuperació, creixement i crisi de l'Antic Règim (1640-1840)	21
Demografia, territori i activitat econòmica	21
Les transformacions institucionals: continuïtats, ruptures, noves realitats	34
EL FUNCIONAMENT DE LES INSTITUCIONS TRADICIONALS	34
L'ALMODÍ DE LLEIDA	37
INSTITUCIONS DE CRÈDIT	41
<i>Les taules de canvi</i>	41
<i>Altres institucions de crèdit</i>	42
INSTITUCIONS DE CARITAT: LA PIA ALMOINA	44
<i>La Pia Almoina de la catedral de Lleida</i>	44
EL FRACÀS DE LES NOVES INSTITUCIONS BORBÒNIQUES A LLEIDA. LA JUNTA DE SEQUIATGE I LA JUNTA DE PROPIS	45
INSTITUCIONS PAGESES: LA CONFRARIA DE LLAURADORS	47
Les transformacions agràries	50
LES GRANS TENDÈNCIES PRODUCTIVES	50
LES CONJUNTURES	57
<i>1660-1730. Dues recuperacions en menys d'un segle</i>	57
Impacte de la Guerra dels Segadors en l'agricultura i la ramaderia occidentals	57
Les vies de recuperació i transformació de les economies pageses	59
1. Lleida i els seus espais agraris (Segrià): de recuperació en recuperació	65
2. Torrefarrera (Segrià) i la tasca d'alguns prohoms en defensa de la col·lectivitat	68
3. El cas de Torres de Segre (Segrià): pacte pagesia/senyor per a garantir el funcionament social i econòmic de l'economia local	70

4. Concòrdia entre els veïns d'Aitona i Seròs (Segrià) i el marquès d'Aitona.....	71
5. El cas dels Arcs (Pla d'Urgell): nou poblament, noves realitats.....	72
6. Bellvís (Pla d'Urgell): el conflicte perpetu. Safareig i Gatén (Bellvís) com a complement.....	73
1730-1770. <i>Especialització i diversificació agrària</i>	74
1770-1850. <i>De crisi en crisi, o una sola crisi?</i>	84
Les vies de colonització.....	84
Conjuntura i producció.....	87
ELS ESPAIS PIRINENCS I PREPIRINENCS.....	100
<i>La renda senyorial com a indicador de la sostracció senyorial i de la tendència productiva</i>	102
TECNOLOGIA AGRÀRIA: CONTINUÏTAT O CANVIS.....	106
<i>Els costos de producció</i>	116
Comunicacions, comerç i mercat	120
LA CONSOLIDACIÓ DE LES BASES COMERCIALS AL DARRER TERÇ DEL SEGLE XVII	120
EL MERCAT CEREALÍSTIC DE LES TERRES DE LLEIDA AL SEGLE XVIII.....	125
<i>Mercats i fires</i>	133
EL COMERÇ RAMADER: HERBES, MOLTONS I MULES.....	144
EL COMERÇ PIRINENC.....	149
UNA REFLEXIÓ FINAL.....	150
Propietat, contractació agrària, renda, pluriactivitat i condicions de vida	152
PROPIETAT, CONTRACTACIÓ AGRÀRIA, RENDA AGRÀRIA I RENDA SENYORIAL.....	152
<i>La petita pagesia de les terres de Lleida</i>	158
<i>La renda senyorial</i>	167
<i>La renda de la terra</i>	175
ARTESANS, TREBALL DOMÈSTIC I INDÚSTRIES TRANSFORMADORES.....	183
CONDICIONS DE VIDA.....	189
<i>Ingressos pagesos i salaris</i>	195
EL TREBALL DE LA DONA, LA CLAU DE VOLTA DE LA REPRODUCCIÓ DE LES UNITATS FAMILIARS PAGESES.....	200
Agricultura, ramaderia i món rural a Lleida i a la Catalunya occidental 1601-1850, un balanç	203
III. Societat, economia i desenvolupament del capitalisme (1830/50-1975).....	213
Demografia, territori i activitat econòmica	214
DESPOBLAMENT DE LA MUNTANYA.....	216
<i>La Catalunya pobra: el despoblament del món rural lleidatà</i>	218
Les transformacions institucionals: continuïtats, ruptures, noves realitats	226
LES NOVES INSTITUCIONS CAPITALISTES I EL MÓN RURAL.....	226
<i>Estat i propietat</i>	231
<i>Propietat i institucions locals</i>	238

<i>Institucions de crèdit</i>	240
<i>Beneficència pública: de l'obra d'Enric d'Hostalric a la Generalitat republicana</i>	248
<i>Beneficència i serveis socials durant el franquisme</i>	255
SOLIDARITATS PAGESES, SINDICALISME I COOPERATIVISME.....	257
<i>L'Institut Agrícola de Sant Isidre, les cambres agràries i la Federació Agrícola Catalano-Balear (FACB)</i>	258
<i>Sindicalisme i cooperativisme al segle XX</i>	263
El sindicalisme cooperatiu a partir de la llei de sindicats de 1906	263
La Sociedad Agrícola Práctica.....	267
El Sindicat Agrícola de Guissona i sa Comarca i el Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca	268
La Cambra Agrícola de Lleida i sa Comarca. El baró de casa Fleix i la Cambra de Lleida	269
Els moviments socials durant la Segona República. La col·lectivitat pagesa Adelante.....	273
El sindicalisme franquista: las Hermandades de Labradores y Ganaderos	275
La resistència sindical al camp lleidatà durant el darrer franquisme. De les Hermandades a les noves cambres agràries i a la Unió de Pagesos ...	282
EL FUNCIONAMENT DELS RECS	285
<i>La Comunitat Central de Regants dels canals de Pinyana i Fontanet. La lluita per la igualtat de tots els regants</i>	285
<i>Els sindicats de reg dels canals d'Urgell i del canal d'Aragó i Catalunya</i>	288
<i>Altres comunitats de regants</i>	291
INSTITUCIONS EDUCATIVES I ECONÒMIQUES	292
<i>La Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida, l'Institut de Segon Ensenyament, l'Escola Normal i l'ensenyament primari</i>	292
<i>L'IACSI, la FACB, i l'obra d'extensió agrària de la Mancomunitat de Catalunya</i>	301
<i>De la lluita per una granja escola a l'ETSEA</i>	304
<i>Les institucions de promoció econòmica: cambres de comerç i altres institucions</i> ..	306
L'ACTIVITAT ECONÒMICA EN LA PREMSA LLEIDATANA.....	311
Activitats rurals, indústria i canvi tecnològic	316
LES TRANSFORMACIONS PRODUCTIVES DEL MÓN RURAL.....	316
CULTIUS, ROTACIONS I INTENSIFICACIÓ AGRÀRIA.....	317
<i>La lluita contra el guaret</i>	320
<i>L'adobament de les terres</i>	323
<i>Els sistemes de cultiu a Balaguer el 1893. Una mostra significativa d'una horta històrica</i>	326
<i>Els cultius de l'àrea del Canal d'Urgell abans de la fruita</i>	333
<i>Els rendiments, 1850-1920</i>	335
ELS NOUS REGADIS	340
LA INTRODUCCIÓ DELS ADOBS QUÍMICS I MINERALS I DE LA MAQUINÀRIA MODERNA	347

CONJUNTURES I ESPECIALITZACIÓ. ETAPES	353
<i>L'expansió de la vinya i dels cultius de reg</i>	360
<i>De la vinya a l'olivera dins la trilogia</i>	363
<i>El desenvolupament de la fruita dolça</i>	369
LA INDÚSTRIA LLEIDATANA I LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL CATALANA.....	374
<i>Treball domèstic, artesans i indústries transformadores</i>	387
<i>De la transhumància a la indústria lletera i càrnia</i>	391
<i>Especialització agrària i indústria transformadora</i>	397
<i>Una indústria dependent: la producció d'electricitat</i>	406
<i>La limitada presència de la mineria</i>	413
<i>La industrialització als anys 1960</i>	419
AIGUA, ELECTRICITAT, GAS I TELEFONIA	425
<i>El proveïment d'aigua potable</i>	425
<i>Gas i electricitat</i>	427
<i>Telefonia</i>	430
Comunicacions, comerç i mercat	431
EL FERROCARRIL I LES ECONOMIES DE LES TERRES DE LLEIDA.....	452
<i>Els ferrocarrils no reeixits</i>	452
<i>Les línies ferroviàries i l'economia de les terres de Lleida</i>	454
Propietat, contractació agrària, renda, pluriactivitat i condicions de vida. Treball femení i infantil	458
TENDÈNCIES DE LA PETITA EXPLOTACIÓ PAGESA	470
LES GRANS PROPIETATS ECLESIASTIQUES.....	475
LA RENDIBILITAT DELS CULTIUS, ANYS 1928-1931 I ANYS 1945-1953	482
ELS SALARIS A LA CATALUNYA INTERIOR.....	485
Empreses, empresaris i treballadors industrials	489
ASSOCIACIONS D'EMPRESARIS I D'ASSALARIATS.....	504
Pagesia i canvi social i econòmic (1840-1975)	507
IV. Conclusions: Lleida i la Catalunya occidental en la història de Catalunya (1600-1975)	511
V. Epíleg. El món actual mirant el futur: un manifest	515
VI. Bibliografia.....	523
VII. Apèndixs.....	547
Apèndix 1. Bans de les séquies de Segrià i Fontanet, 1543 i abans.....	547
Apèndix 2. Sobre el despoblament del segle XVII	549
Apèndix 3. Ubicació de la mostra de quaranta-vuit pobles	550
Apèndix 4. Jornals de terra que no paguen el sequiatge, 1805-1816.....	550
Apèndix 5. Producció estimada segons les “Respuestas generales” de Lleida, 1716 .	551
Apèndix 6. Producció de Lleida, 1858	551
Apèndix 7. Hectàrees i líquid imposable per hectàrea, anys 1930.....	552
Apèndix 8. “Relación de los diplomas y medallas que han obtenido los expositores	

de la Provincia de Lérida, por sus productos presentados en la Exposición Universal de Barcelona (1888)”	555
Apèndix 9. Aprofitaments industrials al canal de Pinyana, 1906, segons Josep Bayer i Bosch	557
Apèndix 10. Temps per llaurar una hectàrea. Concurs de Tractors de Lleida, 1921	558
Apèndix 11. Potència i producció elèctrica als principals rius lleidatans, 1964.....	559
Apèndix 12. Terres dels beneficiats de la catedral de Lleida segons l’amillament de Lleida, 1879 i 1944	560
Índex de quadres.....	563
Índex de gràfics.....	567
Índex de mapes	571
Índex d’il·lustracions	573
Il·lustracions. Crèdits.....	575

I

Introducció

Quan fa més de dos anys que vaig entreveure la possibilitat de fer un estudi de llarga durada sobre la història econòmica de Lleida i de la Catalunya occidental, amb la incorporació de la Val d'Aran en l'esmentada realitat econòmica, la primera qüestió era la de fer un esquema del llibre amb una estructura que respongués a la meua inquietud: analitzar els canvis socials i econòmics de les terres de Lleida en el marc de les societats europees de les diverses etapes històriques. La primera estructura constava de set capítols, des del segle XVII —i per etapes—, on hi havia encabint com a punts les diverses realitats rellevants que jo mateix havia treballat o bé que ho havien fet altres col·legues, fins a 1975. Si hagués seguit aquest model, el resultat seria un llibre més robust, ple de realitats, de textos, de gràfics i de quadres, tal vegada presentat en un parell de volums.

Una segona opció fou estructurar l'estudi en cinc grans temàtiques: 1. El moviment de les persones: demografia i dinàmica territorial, 2. Les transformacions institucionals: continuïtats i ruptures; 3. Activitats rurals, indústria urbana i canvi tecnològic; 4. Comunicacions, comerç i mercat, i 5. Propietat, contractació agrària, renda, pluriactivitat i condicions de vida. I dins de cada temàtica es faria la periodificació en etapes. El problema podria ser que tractar un problema per a tot el recorregut històric (segle XVII fins a 1975), podria dificultar l'exposició o allò més important, dificultar el seguiment per part dels lectors.

Finalment l'opció triada ha estat fer només dues parts: la primera intitulada "Recuperació, creixement i crisi de l'Antic Règim (1640-1840)" i la segona "Societat, economia i desenvolupament

del capitalisme (1840-1975)”. En cadascuna s’incorporen les cinc temàtiques esmentades anteriorment, des de la demografia fins a les relacions socials. Al final de cadascuna d’aquestes parts he fet un balanç interpretatiu del període. El llibre es clou amb dues reflexions: “Lleida i la Catalunya occidental en la història de Catalunya” i un “Epíleg. El món actual mirant el futur. Un manifest” per fer algunes consideracions entorn de les darreres dècades i alguns plantejaments de cara al futur.

Aquesta estructura hauria de facilitar l’objectiu principal del llibre: entendre els canvis socials i econòmiques de la Catalunya occidental en el context de la història de Catalunya, i de la història d’Europa. Entendre vol dir intentar conèixer si les dinàmiques que descriurem eren adients amb les possibilitats de Lleida i la Catalunya occidental i contrastar-les amb l’evolució de societats properes i no tan properes, com ara les economies més dinàmiques, Anglaterra, Bèlgica i Holanda, per exemple.

L’estudi no vol ser exhaustiu pel que fa a la incorporació de tots i cadascun dels treballs que s’han realitzat sobre les terres de Lleida.¹ Espero no haver-me deixat d’incloure cap autor cabdal, tot i que sempre he tingut present l’anàlisi dels temes que hem esmentat en un paràgraf anterior. Les obres citades han de facilitar als lectors la possibilitat d’ampliar aquells temes que siguin del seu interès. Segurament els historiadors que llegeixin aquest llibre hi trobaran aquells aspectes que cal estudiar més profundament, d’alguns dels quals en soc plenament conscient.

Després de més de quatre dècades dedicant-me a l’estudi de les terres de Lleida, un llibre d’aquest tipus exigeix incorporar alguns quadres i gràfics ja utilitzats en treballs anteriors. La incorporació

1. Tot i que només es refereixen a Lleida, per contextualitzar les diverses etapes històriques des de la perspectiva social i política disposem de: FERNÁNDEZ, Roberto, i LLADONOSA, Manuel (dirs.) (2003), *Història de Lleida*, 9 volums. Lleida: Pagès editors. Per a l’etapa contemporània catalana: NADAL I OLLER, Jordi (dir.) (1988), *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. 6 volums. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. GIRALT I RAVENTÓS, Emili (dir.) (2008), *Història agrària dels Països Catalans*, 4 volums. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca / Publicacions de les Universitats Catalanes.

de materials nous o de materials que no han estat mai publicats és també molt freqüent. Però, sobretot, tots els materials estan en funció del discurs històric que desenvoluparem. Aquest llibre pot ser per a mi com un punt d'arribada, però espero que per als historiadors de les noves generacions pugui ser un punt de sortida.

Algunes explicacions que es fan en els temes tractats tenen en compte allò que per a mi seria desitjable, que també fos llegit per la ciutadania. Explicacions que no caldria, segurament, si només l'hagués escrit pensant en un públic acadèmic.

Finalment, hi ha un apèndix amb alguns materials complementaris que són esmentats en el text. Aquest apèndix és força reduït ja que no s'ha pretès incorporar les dades numèriques disponibles d'altres autors o pròpies, que fàcilment es poden trobar en els treballs que se citen.

II

Recuperació, creixement i crisi de l'Antic Règim (1640-1840)

Demografia, territori i activitat econòmica

Les terres occidentals catalanes —tant les de la Depressió Central com les del Prepirineu i Pirineu— han estat durant l'etapa 1640-1840 unes terres amb una densitat de població baixa. Fins i tot, com explica Pierre Vilar, el creixement del segle XVIII fou important però el resultat plurisecular fou unes densitats baixes.¹ Això seria així al marge del debat sobre la validesa de les dades censals que utilitza aquest autor: el cens de Campoflorido de 1718 i el cens de Floridablanca de 1787.²

Aleshores no hauríem de trobar problemàtic que el territori habitat fos més limitat que en altres indrets de Catalunya, o d'Europa. Per exemple, el creixement demogràfic del Randstad,³ a Holanda, entre 1550 i 1650 fou molt important, molt semblant al creixement de París i Londres. A partir de 1650 fins a 1800 aquestes dues darreres ciutats continuaren creixent, mentre que el conjunt del Randstad es mantingué en una densitat alta però sense creixement.⁴ Des del segle XVI els Països Baixos, també Bèlgica, experimentaren uns canvis agraris, una revolució agrària que es caracteritzà per noves rotacions en què es plantaven plantes farratgeres en el guaret, que es reduïa o

1. VILAR, Pierre (1966), *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. 3, pp. 96 i ss. Barcelona: Edicions 62.

2. FERRER, Llorenç (2007), "Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials", *Estudis d'Història Agrària*, 20: 17-68.

3. Es coneix com Randstad l'àrea de gran desenvolupament urbà amb diverses ciutats: Amsterdam, Haarlem, Leiden, La Haia, Delft i Rotterdam.

4. VRIES, Jan de (1979a), *La urbanització de Europa (1500-1800)*. Barcelona: Editorial Crítica.

arribava a desaparèixer, i per la creació d'explotacions agropecuàries. Els cereals que no produïen s'importaven de l'Europa centreoriental i oriental.⁵

Barcelona generava un *hinterland* que produïa productes frescos per al consum de la ciutat i podia comprar els cereals que necessitava a l'interior de Catalunya o, fins i tot, importar-los de Sicília. Lleida, a més petita escala, reproduïa un esquema semblant, comprava els dèficits ocasionals de cereals ja sigui a l'Aragó o al litoral barceloní.

Els canvis productius a Anglaterra i als Països Baixos moderns ens han enlluernat tant que ens poden impedir de veure canvis propers amb una importància que cal destacar. Plantegem una hipòtesi. Si poguéssim constatar que en determinats períodes de l'edat moderna, especialment a finals del segle XVII i gran part del segle XVIII, el creixement de la superfície cultivada i de la producció varen superar el creixement demogràfic a la zona plana de la Catalunya occidental, no hauríem de concloure que hi va haver un augment de la productivitat per actiu pagès? I, en conseqüència, es generarien en un determinat grau excedents per a vendre.

Malgrat que les terres de l'àrea de Lleida es caracteritzaven per baixes densitats demogràfiques, diverses circumstàncies històriques significarien tendències favorables o desfavorables a la demografia. Si només poguéssim comparar el fogatge de 1553 amb el cens de Josep Aparici de 1708⁶ veuríem una reducció dràstica de la població, que poc ens il·lustraria del que ha succeït durant aquests cent cinquanta anys.

Josep Lladonosa utilitza les dades de l'impost per maridatge reial de 1618.⁷ Els focs de Lleida i Cappont han passat de 1.118 a 1.639, un augment del 46,6% entre 1618 i 1708. Els pobles de

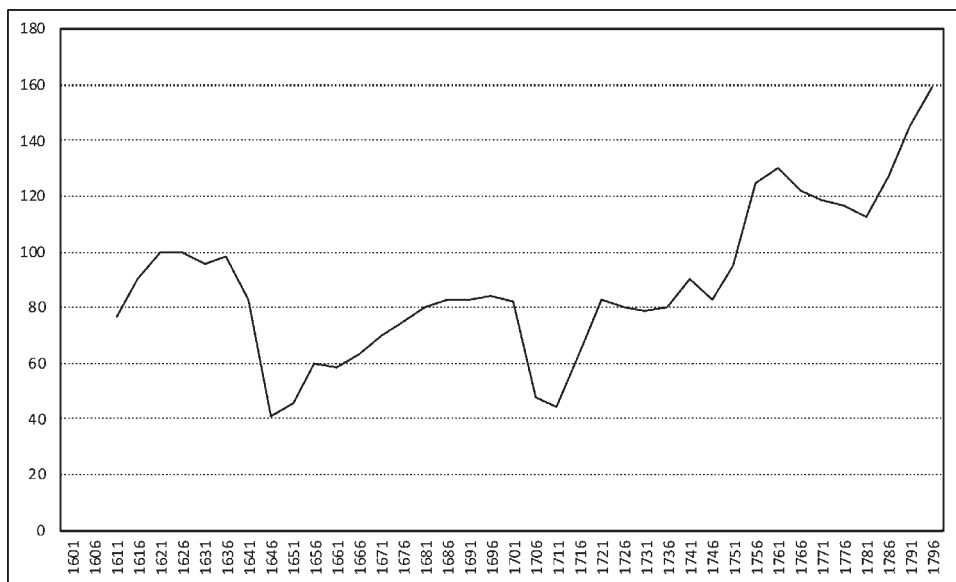
5. VRIES, Jan de (1979b), *La economía de Europa en un período de crisis, 1600-1750*, Madrid: Càtedra. SLICHER VAN BATH, B. H. (1974), *Historia agraria de Europa occidental (500-1850)*. Barcelona: Península.

6. LLOBET, Salvador (1947), "José Aparici y los pueblos de la provincia de Lérida en el siglo XVIII", *Ilerda*, VIII: 7-25. IGLÉSIES I FORT, Josep (1974), *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana; ÍDEM (1991), "La població catalana al primer quart del segle XVIII", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*: 123-160.

7. LLADONOSA, Josep (1972-1974), *Història de Lleida*. 2 volums. Tàrraga: Camps Calmet.

la contribució ho farien en un 7,84%, passant de 255 a 275.⁸ El mateix autor es refereix al fet que, abans de 1640, la tendència al creixement ja s'havia aturat al Pla de Lleida, la Noguera i l'Urgell.

GRÀFIC 1
Bateigs de la parròquia de Sant Joan de Lleida, XVII-XVIII
(base 1621-1625=100)

Font: VICEDO-RIUS, Enric (1987), *Producció, propietat i renda a les terres de Lleida (segle XVIII)*. Memòria de doctorat. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.⁹

El gràfic dels baptismes de la parròquia de Sant Joan de Lleida, que representava entorn d'un terç de la població de la ciutat,¹⁰

8. Serien les Borges Blanques d'Urgell i Castellots, Bell-lloc, Vencillós, els Alamús, Vilanova d'Alpicat, i Almacelles; i les Torres de Sanui, Rufeia, Vilanova de l'Horta i el Palauet, tots quatre a l'Horta de Lleida.

9. Elaborat a partir de dades de Jordi Nadal per al segle XVII, NADAL, Jordi (1973), *La població espanyola (siglos XVI a XX)*, p. 99. Barcelona: Ariel quincenal; i pròpies per al segle XVIII (Llibres de baptismes, Arxiu de la Parròquia de Sant Joan, actualment a l'Arxiu Diocesà de Lleida), VICEDO-RIUS, Enric (1987), "Producció, propietat i renda a les terres de Lleida (segle XVIII)", p. 99. Memòria de doctorat, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. https://fundaciobofill.cat/uploads/docs/9/z/s/4/8/ply/9/r/e/0125_1_0.pdf i https://fundaciobofill.cat/uploads/docs/n/o/l/l/5/g/z/i/i/3/2/e/0125_2.pdf.

10. El 33,92% de les cases registrades al cadastre de Lleida de 1716, AML, secció Cadastre, registre 935; i el 35,75% segons el cens de Floridablanca de 1787; IGLÉSIES, Josep (1969), *El cens del comte de Floridablanca, 1787. Part de Catalunya*, 2 vols. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.

evidència aquest nivell alt però estable abans de 1640, que no es tornarà a assolir fins ben bé a mitjan segle XVIII. La dràstica caiguda de la natalitat es deu a l'elevada mortalitat i a la pèrdua de població, especialment durant els setges de 1644, 1646 i 1647. Josep Lladonosa havia explicat que els setges dels anys 1640 es traduïren en la pràctica desaparició del barri de la Suda, la conversió de la Seu en un complex militar i en el despoblament de l'horta, ja sigui amb la desaparició dels monestirs i del centenar de cases de la Pobla de Cappont, a més del despoblament de molts pobles veïns.¹¹

La recuperació dels baptismes presenta una línia constant de creixement fins arribar a la Guerra de Successió, quan a Sant Joan es torna a enfonsar la natalitat fins a un nivell una mica inferior a la crisi dels anys 1640. Lleida passaria de les 1.500 cases a menys de 600.¹²

El cadastre de 1716, quan ja s'havia començat la recuperació, dona un total de 457 cases, 155 a la parròquia de Sant Joan, 192 a Sant Llorenç, 49 a Santa Maria Magdalena, 46 a Sant Andreu i 15 sense identificar.¹³ En el cas de Lleida, desapareixen tres pobles que hi havia a l'horta i que ja no es repoblaran mai: Vilanova de l'Horta, Rufeia i Torres de Sanui. Les respostes al qüestionari de Patiño¹⁴

Ara: les planes occidentals de Catalunya, a l'alba del segle XVIII, es trobaven en una fase de "despoblament", en el sentit més estricte de la paraula. Al llarg de les guerres franco-espanyoles del segle XVII havien servit de glacis defensiu a Espanya: Balaguer i Lleida havien sofert llargs setges; llurs voltants —rics en obres hidràuliques— estaven devastats; alguns pobles havien desaparegut completament. Però el despoblament venia de més lluny. Caresmar, quan comparava la Catalunya de l'Edat Mitjana, el seu poblament, les seves collites, la seva indústria, amb la Catalunya del segle XVIII, no oblidava que era un monjo d'un priorat de l'oest i que les seves comarques més familiars eren la Noguera, el Segrià, l'Urgell: quants llocs hi havia encara deserts, àdhuc el 1780, quants terrenys sense conrear, quants oficis oblidats!

VILAR, Pierre (1966), *Catalunya...*, vol. 3, pp. 96-97.

11. "Gimenells, Montagut, Sucs, Almacelles, Gebut, Vinfaro, Albarés, Vilanova de l'Horta, el Palauet, Rufeia, les Torres de Sanui, Raïmat, Carretelà, la Cugullada, Carregó, Grealó, Malpartit, Margalef, Matxerri, Melons, Almenarilla, Vinatesa i Remolins". LLADONOSA PUJOL, Josep (1967), "Les crisis històriques", DD. AA., *Lleida, problema i realitat*, pp. 13-60, en concret la p. 34. Barcelona: Edicions 62.

12. LLOBET, Salvador (1947), "José Aparici y los pueblos...".

13. LLADONOSA, Josep (1974), *Història de Lleida*, v. 2. Tàrraga: Camps Calmet.

14. AHL, fons AHL 260-19, "Intendència de Lleida (Cadastre de Patiño)". Administració Perifèrica de l'Estat. Actualment l'Arxiu Històric de Lleida ha posat a disposició del públic la documentació escanejada: <http://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat>.

per fer el cadastre indiquen que feia més de setanta anys que s'havien destruït i que romanien despoblats, és a dir, des de la primera meitat del segle XVII.¹⁵

Tant Pierre Vilar com Josep Lladonosa han posat de manifest que la limitada demografia de l'àrea de Lleida té arrels anteriors a la crisi del segle XVII. Probablement, aquesta zona mai no havia tingut un sostre demogràfic com l'obtingut a la segona meitat del segle XVIII, malgrat que era encara molt limitat. El problema clau era la insuficient àrea regada en una zona de clima mediterrani de tendència continental, amb precipitacions de 350 a 400 litres per metres quadrat, una estació seca amb molt dèficit hídric (elevada evapotranspiració potencial) i una oscil·lació tèrmica molt gran.

Des del treball pioner de Jean Meuvret, publicat al primer número de la revista *Population*,¹⁶ els estudis sobre diverses regions d'Europa mostren com les crisis malthusianes desapareixen a mesura que ens endinsem al segle XVIII. És a dir, deixen de coincidir les puntes dels preus i les de la mortalitat. Massimo Livi Bacci comparava la conjuntura entorn de 1709 respecte de diversos països i veia una coincidència d'aquestes dues variables en el cas de França, com també va destacar Meuvret, en el cas anglès l'augment dels preus el 1709 no repercutia en una mortalitat que es mantenia força constant, i en el cas italià la mortalitat era anterior a la punta dels preus.¹⁷ Pel que fa a Espanya, Vicente Pérez Moreda també confirmava aquesta desaparició de les crisis malthusianes.¹⁸ Per a les terres de Lleida s'observa el mateix fet.¹⁹

15. AML, secció segle XVIII, caixa 760 (actualment caixa 52), "Insiguiendo las órdenes del Muy Ilustre Sr. Dn. Joseph Patiño...", 13 de juny de 1716, Respostes Generals.

16. MEUVRET, J., "Les crises de subsistance et la démographie de la France d'Ancien Régime", *Population*, 1, 4: 643-650.

17. LIVI BACCI, Massimo (1988), *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa*. Barcelona: Ariel.

18. Pel que fa a les crisis demogràfiques del set-cents, "incluso en la de 1762-65 y 1798-99, crisis demográficas en relación directa con las crisis agrarias, la influencia relativa de la mortalidad infantil de origen independiente es considerable, sobre todo en la última ocasión". PÉREZ MOREDA, Vicente (1980), *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*, Madrid: Siglo XXI.

19. VICEDO Rius, E. (1996): "Les crisis de subsistència a la Catalunya occidental al segle XVIII", BALASCH, E., BERLABÉ, C., i BURREL, M. (eds.), *Homenatge a mossèn Jesús Tarragona: miscel·lània*, pp. 401-408. Lleida: Ajuntament.

De tota manera, també pot haver-hi comarques o regions europees que faci molt de temps que no s'han pogut documentar, o no s'han documentat mai. És difícil creure que una zona com les terres de Lleida amb una demografia molt limitada hagi experimentat crisis malthusianes. I aquest dubte es pot traslladar al conjunt de Catalunya. En la seva tesi d'història medieval, Joan Maltas Montoro dubta que les crisis que estudia, d'acord amb milers i milers de dades, tinguin un component de morts per falta d'aliments.²⁰

Tornant a la demografia lleidatana, a partir de la dècada dels anys 1720, malgrat la forta crisi agrícola que en caracteritza la primera meitat, s'arriba a un nivell de baptismes semblant al de la recuperació postguerra dels Segadors. Més endavant analitzarem la recuperació agrària, de la qual tenim referències molt concretes. Però cal advertir que la ciutat de Lleida jugava amb avantatge atès que recollia els immigrants que abandonaven els pobles de l'horta o de la zona de la contribució.

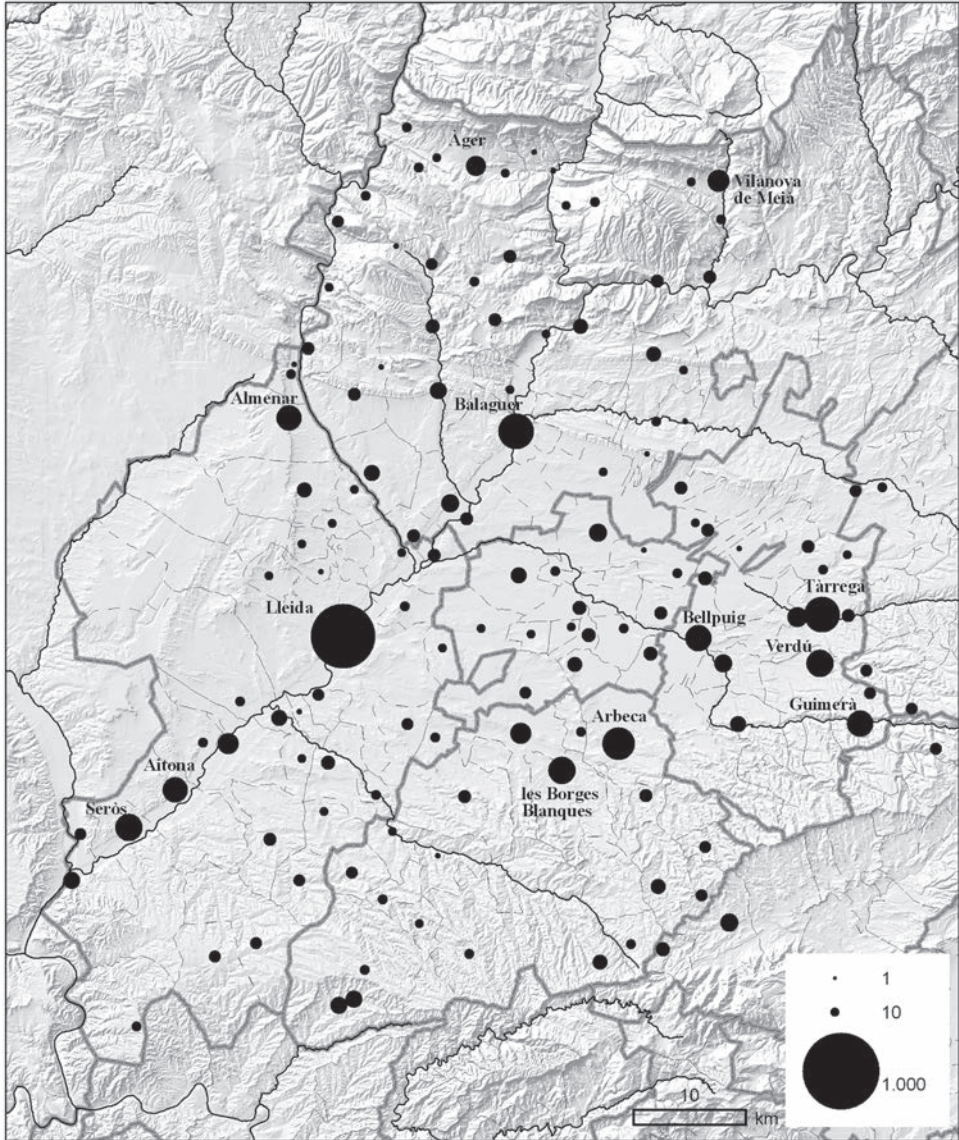
Des de l'acabament de la Guerra dels Segadors es produeix un abandó general dels camps. La recuperació, a les darreres dècades del sis-cents i especialment al set-cents, arriba amb un canvi territorial significatiu: la població es concentra en un nombre menor de pobles o ciutats —vegeu el mapa 1— i la classe senyorial recupera el control de dominis útils en els llocs que havien estat abandonats, recobren les terres cedides en emfiteusi i participen sense cap mena de limitacions en el procés de recuperació, primer, i d'expansió ja ben entrat el segle XVIII.²¹ A l'apèndix 2 es reproduïxen dos textos que fan referència a l'impacte de la guerra en el territori, un de Josep Lladonosa i l'altre de Francesc Dolader, que el 1770 demanava a Carles III que es pogués obrir un hostel a Almacelles, poble despoblat.

20. MALTAS MONTORO, Joan (2019), "Caresties, fams i crisis de mortalitat a Catalunya: 1283-1351. Anàlisi d'indicadors i reconstrucció dels cicles econòmics i demogràfics". Tesi doctoral. Universitat de Lleida. <https://www.tdx.cat/handle/10803/667511#page=1>.

21. VICEDO-RIUS, Enric (1991a), *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*. Barcelona: Crítica.

MAPA 1

La població activa masculina a l'àrea de Lleida

Font: AHL, Cadastre de Patiño, caixa 61, document sense títol. El total d'actius representats en el mapa inclou la suma de "hombres y manzevos", "jornaleros, manzevos y criados", "venidos de nuevo (hombres, jornaleros)", "jornaleros de 60 años arriba" y "doctores en Medicina y Leyes". Mapa elaborat pel Laboratori de Cartografia, Universitat de Lleida.

La publicació d'aquest llibre ha comptat amb la col·laboració de l'Ajuntament de Lleida, de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida, de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Serveis de Lleida i de la Universitat de Lleida.

Part de la recerca i de la publicació d'aquest treball s'inscriu en el projecte RTI2018-094543-B-100 finançat pel Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades.

Amb el suport de:

© Enric Vicedo i Rius, 2021
© Fotografia de la coberta: Enric Vicedo i Rius, 2021
© d'aquesta edició: Pagès editors, SL, 2021
C/ Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat

Primera edició: desembre de 2021
ISBN: 978-84-1303-325-9
DL: L 855-2021
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL
www.bobala.cat

— imprès a **lleida** —

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.